

paar weken later benadrukte RECRON-voorzitter Tim Bolweg nog eens dat ondernemers al veel voor de natuur betekend hadden en dat ze bovendien een grote economisch toegevoegde waarde leverden. Hij concludeerde: 'We zijn daarom toe aan de herinrichting van Nederland. Een redelijke verdeling van de beperkte ruimte in economisch en fysiek opzicht.'²⁹⁶

Namaak-esdorp in Drenthe

Waar Pronk bij vakantieparken waarschijnlijk nog vooral gedacht had aan Buitenborgh of de pastelkleurige parken zoals die in de jaren negentig veelvuldig in Friesland en Zeeland waren opgedoken – in 2004 door een criticus als 'misselijkmakende architectuur' bestempeld – doken er rond 2000 steeds meer plannen op van ondernemers die hun gasten nog altijd een 'vrijtijdservaring' wilden bieden, maar dan één die gebaseerd was op de ruimtelijke kwaliteit of de belevingswaarde van de omgeving.²⁹⁷ Na jarenlang de belevingswaarde van de Mediterrane landen gekopieerd te hebben, hadden ze oog gekregen voor de belevingswaarde van Nederland zelf en van hun directe omgeving. In eerste instantie hadden ze die belevingswaarde vooral in de vorm van stijlelementen terug laten komen. Zo had Marcel Coltof, die in de jaren negentig in Friesland verschillende parken met witte, soms wat mediterrane ogende vakantiehuisjes had gerealiseerd, in Callantsoog een 'Buitenplaats' ontwikkeld die wat stedenbouwkundige opzet betreft niet zo veel anders was dan de voorgaande parken, maar waarvan de huisjes met een oud-Hollands sausje overgoten waren. Zijn vrouw had het idee geopperd om hier 'herkenbare witte huisjes met rieten dak' en een oud-Hollandse inrichting te maken. Ze waren er gekomen: huisjes met een keuken met antiek fornuis, 'oud-Hollandse' plavuizen en een potkachel met handbeschilderde Makkumer tegeltjes erachter en met een badkamer met Delfts blauwe wand- en vloertegels, een bad op leeuwenpootjes en een rozet aan het plafond. Coltof had de Buitenplaats zelf 'het meest romantische villaproject aan de Hollandse kust' genoemd.²⁹⁸ Het tijdschrift *Stedenbouw* had een 'nieuw concept vakantiebungalow' gesignaleerd, dat de vakan-

De door Marcel Coltof ontwikkelde **Buitenplaats Callantsoog** moest een oud-Hollandse sfeer uitstralen, 2000.

tienganger een 'gevoelsomgeving' bood'.²⁹⁹ Daarbij had de auteur opgemerkt dat die gevoelsomgeving ietwat lukraak bij elkaar geplukt was: 'Al deze sfeerelementen moeten de gebruikers van de vakantiehuisjes het idee geven zich in een andere tijd te bevinden, maar de vraag is om welke tijd het gaat. Er wordt een negentiende-eeuwse sfeer gesuggereerd, maar gezien het profiel van de doelgroep – babyboomers die een centje opzij hebben gelegd – zou het ook om iets anders kunnen gaan. De stijl van de villaatjes doet erg denken aan de boerenbonten bistrostijl van de jaren zeventig. Het romantische verlangen terug in de tijd te gaan, zou zo voor hen, die in de jaren zeventig als "jongeren" werden omschreven, niets meer en niets minder zijn dan nostalgie naar de verloren gegane jeugd.³⁰⁰ En zo waren er eind jaren negentig nog meer parken met nostalgisch ingerichte miniboerderijen opgedoken.³⁰¹

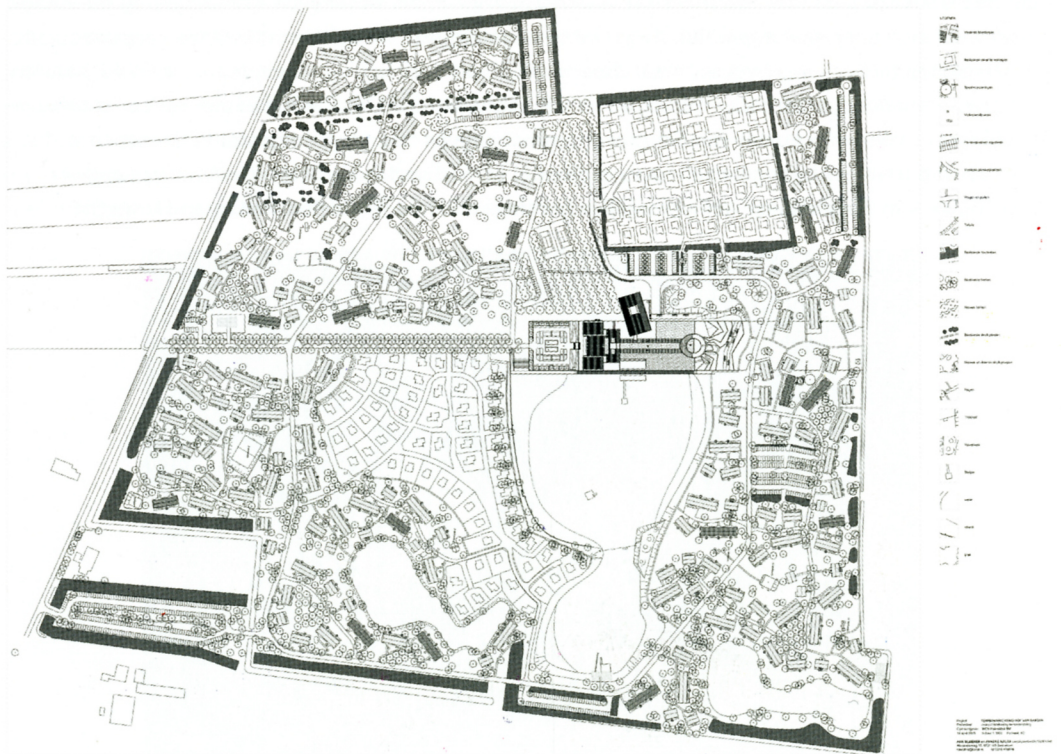
Langzamerhand waren er ook plannen ontstaan voor parken waarbij de ondernemers of ontwikkelaars de belevingswaarde van de omgeving niet in de vorm van stijlelementen maar in de vorm van bebouwingsspatronen wilden laten terugkomen en die daardoor een wezenlijk andere opzet kregen dan hun voorgangers. Een voorbeeld was het plan voor de Hof van Saksen in Nooitgedacht in Drenthe. De ondernemer die het failliet gegane park had overgenomen, de ontwikkelaar Phanos, kondigde in 2001 aan het park te willen omvormen tot een super-de-luxe vakantiepark met 400 huizen in de vorm van een Drents boerderijdorp. Hij hoopte hiermee mensen te trekken die normaliter niet zo snel voor het vakantiepark zouden kiezen, zoals vermogende rustzoekers en zakenlieden. Het luxueuze plan was een opsteker voor de provincie, die vanaf eind jaren negentig de nodige kritiek over zich heen gekregen had. Begin jaren negentig was Noord-Drenthe al als waardevol cultuurlandschap (WCL) aangewezen, maar de provincie had daar weinig mee gedaan. In 1997 hadden zeven 'wijze mannen', waaronder oud-ministers en topmannen uit het bedrijfsleven, op een discussiebijeenkomst over de toekomst van Drenthe 'passiviteit' geconstateerd en gesteld: 'Drenthe moet vaker en met meer lef haar groene imago verkopen'.³⁰² Gedeputeerde Staten hadden vervolgens – in navolging van Friesland en wellicht wakker geschud door de World Tourist Organisation (WTO),

De 'herkenbare witte huisjes met rieten dak' waren allemaal voorzien van een **oud-Hollandse keuken met antiek fornuis**, 2000.

die het cultuurtoerisme in 1998 een gouden toekomst voorspeld had – hun heil gezocht in het cultuurtoerisme. Ze hadden een speciale stuurgroep aangesteld om nieuwe arrangementen te bedenken die de Drentse cultuurhistorie op verfrissende wijze onder de aandacht konden brengen, die, kortom, de cultuurhistorie tot attractie konden maken. Ondertussen had de RECRON de ondernemers in Drenthe opgepoord om eens wat meer te vernieuwen: 'Weg met de kneuterigheid in de toeristenbranche. Te lang hebben de Drenten gedacht dat het met de sector heel goed ging en daarom zijn ze vergeten, nieuwe ontwikkelingen te bedenken.'³⁰³ Het plan *Cultuurtoerisme Drenthe*, dat het Noordelijk Bureau voor Toerisme (NBT) in 2001 presenteerde en dat de belevingswaarde van de provincie omhoog diende te brengen, had in ieder geval wat het cultuurtoerisme betreft richting gewezen: het had archeologie, Veenhuizen, het veen en Vincent van Gogh en de typisch Drentse dorpen en boerderijen tot belangrijkste thema's benoemd.³⁰⁴ Duidelijk was dat het plan voor de Hof van Saksen in ieder geval dat laatste thema nieuw leven inblies.

Eens te meer, toen Geert Ensing de vanuit Drenthe werkende, bekende architect Cor Kalfsbeek vroeg om dit idee verder vorm te geven. Die was daar wel toe bereid: 'Willen de mensen in hun vakantie de illusie beleven dat ze een poosje in een oud Drents dorp bivakkeren? Dat gun ik ze graag.'³⁰⁵ Maar dan wilde hij er wel een echt Drents dorp van maken en geen met Drentse saus overgoten vakantiepark. Kalfsbeek wilde de door Ensing bedachte vrijstaande huizen – Ensing had het aantal inmiddels tot 760 opgeschroefd en na terugtrekking van Landal besloten het park zelf te

Ontwikkelaar Phanos wilde in Nooitgedacht een vakantiepark in de vorm van een Drents boerderijdorp realiseren. Hij had daarbij echter aan 760 vrijstaande huisjes

in boerderijvorm gedacht. Architect Cor Kalfsbeek overtuigde hem die huisjes deels samen te voegen tot grotere boerderijvolumes, die hij rondom brinken situeerde.

Landschapsarchitect Ank Bleeker verankerde de **Hof van Saksen** in het omliggende ontginningslandschap.

exploiteren – samenvoegen tot grotere boerderijvolumes: 'De opdrachtgever wilde 760 recreatiewoningen van vijf tot zeven typen met een vloeroppervlak van tachtig vierkante meter. Ik zei: daar kan ik geen Saksisch dorp van maken. Een Saksisch dorp bestaat uit grote en kleine boerderijvormen die elkaar afwisselen. Ze staan plotseling dicht op elkaar en plotseling zijn er grote open groene ruimten. Sterke beslotenheid dus naast sterke openheid.¹³⁰⁶ Hij wist Ensing te overtuigen en tekende uiteindelijk 654 vakantiehuizen, verdeeld over 202 boerderijvolumes en landhuizen. Ze waren gegroepeerd rondom open ruimtes, de zogenaamde brinken. Om die werkelijk beleefbaar te maken, plaatste landschapsarchitect Ank Bleeker, door Kalfsbeek erbij gehaald om het dorp landschappelijk verder uit te werken, zo min mogelijk beplanting om de boerderijvolumes. De vakantiehuizen kregen wel ieder een eigen terras, maar dat was zo min mogelijk afgeschermd en vloeyde daardoor ongemerkt over in de gemeenschappelijke ruimte van de brink. Bleeker situeerde de brinken aan weerszijden van een imposante, 400 meter lange oprijlaan, die uitmondde in het hart van het park: de havezate. Bleeker plaatste de laan in het verlengde van een van de assen uit het omliggende ontginningslandschap en verankerde het park daarmee ook in de meer directe omgeving. Bleeker daarover: 'Ik stoorde me altijd aan die parken van Sporthuis Centrum omdat die zo in zichzelf gekeerd zijn en geen enkele relatie met het landschap eromheen hebben. Dat moest anders kunnen.¹³⁰⁷

Kalfsbeek zorgde ervoor dat het idee van Ensing een meer eigentijdse invulling kreeg. Hij gebruikte de grove vormtaal en het materiaal van de oude Saksische boerderijen, maar verwerkte deze tot moderne boerderijvolumes. Zo koos hij voor een grote, laaghangende rieten kap met overstekken en uitsparingen. De overstekken creëerden beschutting voor de terrassen, terwijl de uitsparingen voor voldoende daglicht in de vakantiehuizen zorgden. Kalfsbeek trok de belijning van de uitsparingen door in de rieten kap en plaatste de dakramen ertussen. Kalfsbeek wilde per se riet: 'Riet was vroeger het goedkoopste materiaal, nu het duurste. Ik heb de daken zo ontworpen dat het riet niet uit bezuinigingsoverwegingen door dakpannen vervangen kon worden.¹³⁰⁸ Al met al waren de boerderijvolumes, in de woorden van Bleeker, vooral 'kloek' en 'eigentijds'. De landhuizen die hiertussen lagen, oogden door hun rode dakpannen en donker houten betimmeringen, als bijbeho-

De door Kalfsbeek ontworpen boerderijvolumes rondom de gemeenschappelijke brink.

rende schuren. Kalfsbeek zelf verklaarde: 'Ik heb de symbolentaal van het esdorp toegepast, meer niet.'³⁰⁹ Dat gold eveneens voor de havezate, waarin Ensing de vele luxe voorzieningen, zoals wellnessfaciliteiten, verschillende toprestaurants en ook vergaderruimtes voor zakelijke gasten, wilde gaan herbergen. Ensing had een kopie van Laarwoud, de grootse havezate van Zuidlaren, in gedachten gehad. Dat zag Kalfsbeek echter niet zitten. Hij ontwierp een meer eigentijdse variant, maar dan met dezelfde grootse uitstraling. Ensing vroeg de bekende tuinarchitect Piet Oudolf om de omliggende tuin te ontwerpen en de bekende interieurontwerper Piet Boon om het interieur onder handen te nemen. En er was meer: 'Wilt u even iets anders dan kunt u genieten van onze kunstcollectie van Zeidler en Armando.'³¹⁰ Toen het park in 2007 openging, moest de kwaliteit van de voorzieningen nog blijken, maar was aan de ruimtelijke kwaliteit in ieder geval veel aandacht besteed.³¹¹

Zelfs hét cultuurhistorisch en ruimtelijk geweten van Drenthe, historisch geograaf Hans Elerie, was enthousiast over het park. Hij was al erg tevreden geweest met de toenemende politieke aandacht voor ruimtelijke kwaliteit. Elerie had al jarenlang voor behoud van en zorgvuldige omgang met het landschap gepleit, maar die pleidooien waren aan dovemansoren gericht geweest. Toen het kabinet in 1998 verklaard had dat 'de verscheidenheid van landschappen en steden en de eigen identiteit van de verschillende landsdelen behouden dienen te blijven', had hij aanvankelijk dan ook gelaten gereageerd.³¹² Maar toen een jaar later, voorafgaand aan de *Vijfde Nota*, maar liefst vier ministers in de *Nota Belvedere* hadden aangegeven cultuurhistorie een grotere plek in de ruimtelijke ordening te willen geven en Pronk zich meer en meer over ruimtelijke kwaliteit was gaan uitspreken, toen had het enthousiasme de overhand gekregen. Dat nu zelfs een ondernemer een vakantiepark ontwikkeld had dat nota bene voldeed aan de 'meetlat van principes van het esdorp' – namelijk het in elkaar overvloeien van dorp en landschap, zichtlijnen vanuit het dorp naar het landschap, geleidelijke overgang van privé naar openbaar en een Saksische vormentaal – stemde hem tevreden. Elerie: 'Hier is op een goede manier omgesprongen met de principes [van een esdorp]. Maar het is geen reconstructie van een esdorp, het is een kunstmatig landschap waarin verschillende elementen zijn samengesmeed. Een collagelandschap met het decor van een esdorp. Ik vind het fascinerend.'³¹³

Phanos wilde aanvankelijk een kopie van Laarwoud, de **havezate** van Zuidlaren, laten verrijzen. Kalfsbeek ontwierp een meer eigentijdse variant

Toen VROM in 2005 het omliggende landschap tot Nationaal Landschap Drentsche Aa bestempelde, kreeg de Hof van Saksen de rol van 'gastheer'. Zo hielpen toerisme en recreatie elkaar op weg.³¹⁴

Vakantiepark of vestingstad

Het esdorp als inspiratiebron had de opzet van het vakantiepark dan wel veranderd, maar die verandering was in het niet gevallen bij de veranderingen die twee andere plannen die al voor de *Vijfde nota* waren ontstaan met zich meebrachten. Een daarvan was het plan voor het Marinapark Volendam. Al in 1986 was in een door Ballast Nedam opgesteld toeristisch ontwikkelingsplan Edam-Volendam – met de optimistische titel *Feeling young, feeling strong* – voorgesteld om op de voormalige vuilstort De Pieterman, ten zuiden van het veelvuldig door dagjesmensen bezochte Volendam, verblijfsrecreatie te realiseren, om precies te zijn een vakantiepark voor Nederlanders met een hotel voor buitenlandse toeristen. Hoewel dat voorstel toen bij gebrek aan draagvlak niet was doorggegaan, was het wat de gemeenteraad betrof nooit helemaal van de baan geweest. Toen het Recreatieschap begin jaren negentig had aangegeven een plan te willen maken voor de Markermeerkust, had het gemeentebestuur meteen de Heidemij uitgenodigd om een Oeverplan op te stellen. In dat plan, dat in 1993 verschenen was, had de Heidemij op de Pieterman opnieuw verblijfsrecreatie in de vorm van een vakantiepark en hotel geprojecteerd, maar nu nog aangevuld met een camperhaven, een

De Pieterman
1997'str'vb'elch'n' appartementen

Al in 1986 was het plan gerezen om op de voormalige vuilstort **De Pieterman** bij Volendam een vakantiepark te realiseren. De sfeerbeelden die de Heidemij in

1997 maakte, tonen een appartementengebouw in Zaans stijl.